

ÖZDEKSEL DÜNYANIN BELİRLEYİCİLİĞİNDEN İNSAN TAHAYYÜLÜNÜN SINIRSIZLIĞINA UZANAN AKIL OYUNLARI

Jeux D'esprit: Du Determinisme Du Monde Materiel A L'infinite De L'imagination Humaine

*Önal SAYIN**

Resumé

On ne peut ni percevoir ni concevoir la réalité telle qu'elle se présente à nous. Ce qui explique que la vérité est toujours problématique et que la problématique de celle-ci est incontournable! Appréhendée selon les siècles au travers du mythe, de la religion et de la science, la réalité est véhiculée de nos jours par les médias qui constituent le meilleur système d'information. Les moyens de communication nous permettent de capter et de transmettre l'événement dans l'immédiat. Mondialisée, l'information a fait du monde un tout petit village, dans lequel le conflit sur le plan social, politique et culturel est devenu un fait insoluble. Considérée depuis longtemps comme facteur d'émancipation et de progrès, cette information mondialisée se transforme de plus en plus en facteur d'incompréhension et parfois même de haine. Nous nous retrouvons donc au XXI siècle face à un "triangle infernal", celui de l'identité, de la culture et de la communication. Il nous faut à présent essayer de comprendre l'Autre et son omniprésence, car la mondialisation n'est pas seulement économique ou politique mais aussi culturelle. Il s'agit donc bien d'une cohabitation culturelle sur le plan mondial.

Les mots clés: Vérité, Mythe, Religion, Science, Information, Mondialisation

* Prof. Dr., Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü.

Özet

Gerçeklik, kendisini bize sunduğu gibi ne algılanabilir ne de tasarlanabilir. Bu durum, gerçeğin her zaman sorunsal olduğunu ve sorunsallığının kaçınılmaz olduğunu açıklar. Yüzyıllara göre mitin, dinin, bilimin içinde yakalanmış olan gerçeklik günümüzde enformasyon sistemini en iyi oluşturmuş medya aracılığıyla iletilmektedir. İletişim araçları bize olayı anında yakalama ve aktarma olanağını vermektedir. Küreselleşmiş enformasyon dünyayı, içinde sosyal, siyasal ve kültürel plandaki çalışmayı çözülmez olgu haline getiren küçük bir köye dönüştürmüştür. Uzun zamandan beri özgürleşme ve ilerleme etkeni olarak dikkate alınmış küreselleşmiş bu enformasyon gittikçe anlaşılmaz ve hatta bazen nefret etkenine dönüşmektedir. O halde, XXI. yüzyılda cehennemsel kimlik, kültür ve iletişim üçgeninin karşısında bulunmaktayız. Şu andan ötekini ve her yerde var olduğunu anlamaya çalışmamız gerekmektedir, çünkü küreselleşme sadece ekonomik veya siyasal değil, fakat aynı zamanda küreseldir. O halde, dünyanın her yanında kültürel birlikte yaşamak söz konusudur.

Anahtar kelimeler: Hakikat, Mit, Din, Bilim, Enformasyon, Küreselleşme.

İnsan, somut evrene ulaşmak için fikrin soyutlanmasından faydalanma gereksinmesini her zaman duymuştur. Fakat gerçekle iletişim kurulmasını sağlayan fikir, aynı zamanda bu konudaki en büyük engeldir. Kelime, kavram, fikir, ideoloji, kuram halüsinasyon görmekten daha kötü bir biçimde yanlışın kaynakları olabilir. Bilginin bilgisi zihnimizi dolduran yanlışların kaynaklarını, nedenlerini, süreçlerini yakalamamıza izin verebilir. Böylece ideolojik yanlışları bulup ortaya çıkarabiliriz. İnsan fikirler içinden, fikirler arasından gerçeğe bakar. Bu nedenle gerçeğin kendisini değil, fikirlerin gösterdiği gerçeği görürüz. Genellikle fikirler tarihe yön veren güç ve çıkarlar oyunundan kaynaklanmış düşüncelerin ürünüdür. Sonuçta tarihselliği olan insan; gerçeği değil, kurgusal veya inşa edilmiş gerçeği görür.

İnsanlık tarihinin ilksel dönemlerinde dışsal gerçeklik mitler dolayısıyla algılanıyordu. Mit, zihinsel olarak yaratılan dünyanın imgesel bir modelidir. İnsan zihninin bir inşası olan mit gerçeğin ve/veya hakikatin yerine geçer, onun değerini alır. Mit doğru/yanlış alternatifine girmez; imgesel veya fikirsel olmasına karşın yanılgıya, yanlışla, yalana indirgenemez. Mitte ilk insanların hayranlıklarını, korkularını, dünyanın sihrini, büyüünü, gizemini yansıtan tahayyül dünyasının ürünleri bulunur. Mit, ilk insanların dış dünyayı olduğu gibi değil de görmek istedikleri gibi yansıtan imgesel bir üründür. İlk insanlar böylece düşler ve istemler, arzular, korkular dünyasında yaşamışlardır (Morin, 2004: 205).

İnsanlığın yaşadığı ikinci aşamada Tanrı merkezli bir evren oluşturuldu. Tüm evrenin Tanrı tarafından yaratıldığı, düzenlendiği, yönetildiği inancı yaygınlaştırıldı. İnsanın ve içinde yaşadığı toplumun da Tanrının yaratması olduğu ve onun denetiminde bulunduğu anlayışı kabul edildi. Dolayısıyla gerçek, aşkın bir varlık olan Tanrı'nın eseridir. İnsan, gerçeği kutsallığın içinden veya dolayımından algıladı. İnsanın gerçeği algılama olasılığı da yoktu. Dinsel erkin aracılığıyla Tanrı'ya veya onun yaratması olan evrene ulaşabilmek için insan, kutsal kitaplara ve onu yorumlayan din adamlarına gereksinme duyardı. Kutsal kitaplardaki önermelere, dogmalara şüphe duymadan inanmak gerekiyordu. Hakikat bizim algılarımızdan değil, kutsal kitaplardaki betimlemelerden kaynaklanır.

Üçüncü aşamada burjuva biliminin egemenliğini görüyoruz. Bu aşamada Tanrı'nın yerine akıl ikame edildi. Akıl merkezli bir evren oluşturuldu. Bilimin dinin yerini aldığı görüldü. Bilimin insan aklının,

deney ve gözleminin ürünü olduğu kabul edildi. Bilimin o güne dek ileri sürülen yanlış hakikatler yerine doğru hakikatleri yerleştirdiği savlandı. Bilim aracılığıyla oluşturulan kuramların akıl, gözlem ve deneylerle doğrulanmış, yeniden doğrulanmış, her zaman yeniden doğrulanabilir veriler üzerine kurulduğu ileri sürüldü. Bilim aracılığıyla kurulan kuramlar gerçeğin zihinsel olarak soyut bir biçimde oluşturulmasıdır. Bu kuramlar hakikat olarak kabul edildi, çünkü kuramın gerçeğe tekabül ettiği varsayıldı. Sonuç olarak denebilir ki, insanın gerçeğe ulaşması için kuramları kullanması gerekir; gerçek kuramın içinden, kuramın dolayımıyla anlaşılabilir dendi. Nasıl ki Feodal dönemde düzene karşı gelmek Tanrı'ya karşı gelmekse, kapitalist dönemde de modernliği eleştirmek akla karşı gelmek anlamına geliyordu. Sonuçta insanlar gerçeği nitelikleri farklı da olsa insan aklının ürünü olan soyut, zihinsel bir evrenin içinden bakarak keşfetmeye çalışmışlardır. Bu nedenle hakikat sürekli bir sorunsal olarak kalmıştır; her defasında hakikatin sorunsallığı giderilmeye çalışılmıştır. Her hakikat verili varlığın koşulları ve sınırları içinde mevcuttur. Bu koşulların, sınırların dışında söz konusu hakikat yok olur gider.

Hakikatin iki temel kaynağı vardır: Birincisi olay, olgu, görüngü (fenomen), verilerdir. Bu görüngülerin yanlış algılanması, bu konudaki yanlışlamalar hataya yol açar ve hakikatin yok olmasına neden olur. İkincisi ise fikir, kuram, inanç gibi zihnin inşasına dayanır. Bu inşa bilinçli veya bilinçsiz şekilde yanlış kurulmuşsa hakikat ortadan kalkar, görünmez kılınır. Hakikatin saptanması için bu iki kaynağın birbirlerine tekabül etmesi gerekir. İfade edilen hakikat kesinliği veya kesinsizliği içerir. Hakikatin kaynağı olan veriler şüpheyle karşılanabilir. İnşa edilen kuram eleştiriye maruz kalabilir. Bu nedenle hakikat kavramı aynı zamanda hem mutlak hem de görelidir. Bu çerçevede hakikat için mücadele bundan böyle hataya ve yalana karşı yapılmalıdır (Morin, 2004: 206-209).

Burjuva dünyasında akıl, inanılmaz ölçüde yüceltilmiştir. Bu konuda Aydınlanma Çağı düşünürlerinin çok önemli katkıları olmuştur. Akıl aracılığıyla doğal evren, onun temel yasaları, evrimi bulunup ortaya çıkarılabileceği iddia edilmiştir. Bu çerçevede sosyal evrenin de her açıdan doğaya benzediği ileri sürülmüştür. Sosyal olay ve olguların,, doğada olduğu gibi, bir düzen oluşturduğu ve yasalarının bulunduğu öngörülmüştür. O halde akıl aracılığıyla toplumun düzeni, yasaları, evrimi bulunup ortaya çıkarılır. Bununla da yetinmemek gerekir; akıl

aracılığıyla sosyal düzene ve yasalarına uygun mükemmel bir toplum inşa edilmelidir. Kurumların kaynağı akılda bulunabilir; daha doğrusu en iyi kurumlar akıl tarafından oluşturulabilir. Akla olan güven o denli artmıştır ki onun aracılığıyla insanın doğaya ve topluma egemen olacağı varsayılmıştır. Özünde bu anlayış modernlik projesini doğurmuştur.

Modernlik, Batı toplumlarında yaşanmış olan sanayileşme, kentleşme, demokratikleşme süreçlerinin ve deneysel analitik bilgi edinme yollarının yaratılmasının ürünüdür. Modernlik, sağ veya burjuva zihniyetinin yaşama geçirilmesini sağlayan bir değişimdir; olayların birbirini izlemesinden ziyade ussal, bilimsel, teknolojik, yönetsel etkinlik ürünlerinin yayılmasıdır. Bu nedenle modernlik sosyal yaşamın çeşitli sektörlerinin artan ayrışmasını içerir: siyaset, ekonomi, aile, din, sanat gibi...Çünkü araçsal akıl; bir etkinlik tipi içinde uygulanmakta ve bu sektörlerin hiçbirinin dışardan örgütlenmesine izin vermemektedir. Louis Dumont'un bütüncü (holiste) olarak adlandırdığı genel bir vizyon içinde bu sektörlerin bütünleşmesini varsayan toplumsal bir projenin gerçekleştirilmesine uygun olarak modernlik, her türlü erekliliği reddeder. Modernliği entelektüelleştirme aracılığıyla tanımlayan, sekülerleşme ve büyüünün bozulmasından söz eden Max Weber, tarihin her zaman bir sonunu, tanrısal projenin gerçekleştirilmesini veya bozulmuş ve görevine sadık olmayan bir insanlığın yok olmasını çağrıştıran dinsel anlığın erekliliği ile zorunlu bir kopuşu göstermektedir. Modernlik fikri Tanrı toplumu merkezinin yerine bilimi koymaktadır; dinsel inançları özel yaşama bırakmaktadır (Touraine, 1992: 24). Modernlik insanlık tarihindeki bir kopuş, bir kırılmanın ifadesidir; sosyal yaşamdaki ekonomik, siyasal ve epistemolojik oluşumun bir sonucu olan yeni bir inşadır. Bu görüşün bir uzantısı olarak modernleşme yoluyla bütün dünyanın "ulus devlet paradigması"na uygun olarak mükemmel bir biçimde düzenlenebileceği öngörülmüştür. Başka bir açıdan ise tüm dünyanın emperyalist bir çatı altında benzer biçimde yeniden örgütlenmesidir.

Burjuva devriminden sonra aklın ürünü olan bilim aracılığıyla laik, liberal, parlamenter demokratik bir toplumun, yani modern bir ulus devletin inşa edildiği savlandı. Ulus devlet, modernliği temsil ediyordu. Modernlik; ulus devletin siyasal, sosyal ve kültürel yapısının ifadesi anlamına gelir. Modernlik toplumsal evrimin son aşaması olarak belirtiliyordu. Modernliğin insan onuruna yakışır alternatifsiz bir toplumsal düzenin adı olduğu ileri sürülüyordu. Dolayısıyla, Francis

Fukuyama'nın da savunduğu gibi liberal, demokratik, parlamenter sosyal düzen, tarihin sonu anlamına geliyordu. Bu çerçevede modernleşme kavramı ileri sürüldü. Modernleşme, modernliği savunan, yaşayan toplumların diğer toplumlar tarafından örnek alınması, izlenmesi, taklit edilmesi anlamına gelir. Ayrıca modernleşme; aynı zamanda batılılaşmak, çağdaşlaşmaktır. Modernleşmenin akılcı ve evrenselci bir temele dayandığı varsayılıyordu. Gelişmemiş ülkeler için modernleşmenin dışında başka bir alternatif düşünülemez deniyordu. Bu anlayış çerçevesinde aklın yolu, toplumsal evrimin gerekliliği modernleşmeyi kaçınılmaz hâle getiriyor.

XVIII. yüzyılda, Batı Avrupa'da ortaya çıkan modernlik, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel alanlardaki gelişmeler sonucunda bir anlamda doğrulanır duruma geldi. Bir yandan Aydınlanma Felsefesi'nin akla olan sonsuz güveninden esinlenen, diğer yandan burjuva egemenliğinin pekişmesinden gücünü alan Pozitivizm, tüm insanlığa rehber olma konumuna geldi. Pozitivizmin bilim anlayışında geçmiş çok iyi bilinmekteydi, an da biliniyordu ve gelecek de bilimsel projeksiyonlar aracılığıyla öngörülebilirdi. Aklın ve bilimin ışığında inşa edildiği iddia edilen burjuva toplumunun kaidesinin çok sağlam olduğu savunuluyordu. Bu sağlam temeller üzerine, geleceğin bilim ve teknoloji aracılığıyla çok güvenli bir biçimde inşa edilebileceğinden kuşku duyulmuyordu. Pozitivizmin evrimci tarih anlayışına göre toplumlar, düz çizgisel, ileriye doğru bir evrim geçirir. Böyle iyimser bir görüş ışığında insanlar, geleceklerinden kaygı duymamalıydılar. XX. yüzyılın tekno-bürokratik anlayışını benimseyen pozitivizmin savunucuları, karşılaşılabilecek tüm sosyal, kültürel, siyasal ve ekonomik sorunların akıl ve dolayısıyla da bilim aracılığıyla çözülebileceğinden emin görünüyorlardı. XX. yüzyıl kapitalizminin Marksist eleştiriler doğrultusunda evcilleştirilmesi, bu çerçevede sosyal devlet anlayışının yaygınlaşması sadece burjuva sınıfını değil, aynı zamanda işçi sınıfını da memnun etmişti. Bu durumun en iyi göstergesi Avrupa'da, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda görülen şiddetli işçi hareketlerinin XX. yüzyılın son çeyreğinde görülmemesiydi. Böyle bir iyimserliğin ışığında toplumların belirli yapılara sahip olduğu, insanların gereksinmelerine yanıt verecek işlevsel kuramsal düzenlerin oluşturulduğu, bundan böyle sosyal sistemlerden söz edilmesi gerektiği görüşü sosyal bilimlerde baskın hâle geldi. Bu çerçevede sosyal bilimlerde yapısalcılık, işlevselcilik, yapısal işlevselcilik, sistem yöntem

ve kuramları oluşturuldu ve yaygın bir biçimde alan çalışmalarında uygulandı. Bu kuramsal çerçevelerde kaçınılmaz bir biçimde nicellik baskın oldu. Nicel verilerin elde edilmesi için en uygun araştırma tekniği anketti. Bu nedenle sosyal sorunların teşhisinde ve çözüm yollarının bulunmasında yaygın olarak kullanılan ve aranan anket tekniği sosyal bilimleri istila etti. Anket tekniği, en nesnel verileri sağlayan bir araç olarak görüldü. Sonuçta, sosyal mühendislik anlayışı tüm sosyal bilimlerde başat konuma geldi. İnsan sosyal yapıların ve sistemlerin mekanik bir parçası olarak algılandı. Bu anlayış doğrultusunda sosyal yapılar ve sistemlerin kendiliğinden tüm sorunları çözeceğine kesin gözüyle bakıldı. Temel sorun olarak insanların bu yapılara ve sistemlere uyum sağlamalarından kaynaklandığı ileri sürüldü. Yapılar ve sistemler sorgulanmadı, çünkü onların akıl kurallarına göre oluşturulduğu iddia edildi. Bireyselleştirilmiş insanların uzmanlaştırılmasıyla bu yapıların ve sistemlerin birer parçası haline geleceğinden kuşku duyulmadı. Bu yapılarla ve sistemlerle bütünleşmeyen insanlar marjinal olarak değerlendirildi. Bunun sonucu olarak en geçerli ve etkin toplumsallaştırma ajanı olarak okul görüldü. İnsanın toplumsallaştırılmasında ailenin geleneksel rolü asgariye indirildi. İnsan bebeklik dönemini yaşarken annesinin kucağından, sıcak aile ocağından alınıp kreşlere taşındı. Bilim ve teknoloji aracılığıyla donatılmış, yapısallaştırılmış ve sistemleştirilmiş toplumların insanlar arasındaki eşitsizlikleri, yoksullukları, yoksunlukları, açlık ve felaketleri çözeceğine olan güven sonsuzdu. Tüm bu iyimser görüşlerin sonucu olarak XXI. yüzyıl, insanların modernliğin meyvelerini toplayacağı, refah içinde yaşayacağı, mutluluğunun doruğuna ulaşacağı beklentisini yarattı.

Pozitivist bilim anlayışı; evreni, toplumu, onların evrim ve tarihlerini herkesin kolayca anlayabileceği bir biçimde basite indirgeyerek aktardı. Düz, çizgisel, ileriye doğru olan nedensellik ve evrim anlayışı her şeyi çok şeffaflaştırmış olarak gösterdi. Gerçek, gerçekten de o denli basit, açık ve seçik midir? Ayrıca pozitivistimin bilim anlayışında özdeksel ve sosyal evrende düzen (kozmos) egemendir; düzensizlik (kaos) istisna veya bilgisizliğin eseridir. Bu çerçevede pozitivism insanlığa hem özdeksel hem de sosyal boyutta güvenli bir evrenin teminatını veriyordu. Gerçekten de doğada ve toplumda böyle bir durum söz konusu mudur?

Geç XX. yüzyılda, dünyada yeni bir sosyal düzen oluşmaya başladı. Bu yeni dünya düzeni içinde yaşadığımız bu günlerdeki XXI.

yüzyıl, krizler dönemi olacağına benziyor. Frankfurt Okuluyla başlayan pozitivistimin eleştirileri ve Foucault, Deleuze, Guattari, Baudrillard, Lyotard gibi postmodern düşünürlerin görüşleri toplum, bilim, felsefe, edebiyat, sanat gibi alanlarda büyük krizlerin doğacağına habercisi olarak görülebilir. Küreselleşme olarak adlandırdığımız bu yeni dünya düzeninin ilk oluşum aşamasını yaşamamıza karşın gözler önüne sergilenen göstergeler ve belirtiler, yukarıda altını çizdiğimiz pozitivistimin iyimser öngörülerinin hayalden öteye bir anlam taşımadığını göstermektedir. Küresel dünyanın yeni aydınları post-modernistler; en başta, acımasız bir biçimde pozitivistimin bilim anlayışını eleştirmeye, geçersizliğini göstermeye başladılar. Henüz başlangıç aşamasında olmasına karşın post-modern veya küresel bilim anlayışının ilk kıvılcımları, bu yeni aydınların modernliği eleştirmelerinde ortaya çıktı. Bu çerçevede pozitivistim bilim anlayışının aksiyom olarak belirttiği belirliliğin (düzenin, kozmosun, yasallığın, gerekliliğin) yerine belirsizliğin (düzensizliğin, kaosun) ikame edilmeye başlandığı gözlemlendi. Somut gerçekliğin yanı sıra sanal üstgerçeklik yeni bilimsel incelemelerin merkezinde yer almaya başladı. Bilim ve teknolojideki fütursuz ilerlemenin doğal yaşamı tehdit etmeye ve Dünyadaki insan yaşamını tehlikeye sokmaya başladığından söz edilmektedir. Ulus devlet temelinde oluşturulmuş ulusun, modern devletin, toplumsal sınıfların, çekirdek ailenin can çekişmeye başladığı belirtilmektedir. İnsanın sosyal bağlardan kopup atomlaşmaya yöneldiği iddia edilmektedir. Tüm ahlâkî, dinsel değerlerin, sosyal normların aşındığının gözlemlendiği ifade edilmektedir. İnsanların tutunum sağlamak için kimlikli, etnik, yerel, dinsel, cemaatsel geçmiş sosyal formlara eğilim gösterdikleri ileri sürülmektedir. Tüm bu yönelimlerin eğreti, temelsiz ve sonuçsuz çabaların ifadesi olduğunun altı çizilmektedir. Özünde tüm bu oluşumlar ve belirsizlikler “küresel sosyal dünya” olarak adlandırabileceğimiz yeni bir sosyal dünya düzeninin habercisi olarak ifade edilebilir.

Modern ve post-modern anlayışlar arasındaki farkı daha iyi bir biçimde algılayabilmek için insan konusundaki yaklaşımlara bir göz atmak gerekir. Modernlik anlayışına göre insan, akıllı bir varlıktır. Descartes’ın belirttiği üzere insan, düşünen ve varlığının bilincinde olan bir varlıktır. Aydınlanma çağı düşünürlerine göre de insanlar, akıllı varlıklardır ve aynı doğaya sahiplerdir. Bu çerçeveye uygun olarak Emile Durkheim da insanların aynı şekilde duyup, düşünüp, hareket ettiklerini dile getirir. Dolayısıyla modernliğin insanları, homojen özelliklere

sahiptir. Bu zihniyeti en iyi ifade eden, "aklın yolu birdir" deyişidir. Post-modern düşünürlere göre hem insanlar hem de onların oluşturdukları toplumlar heterojendirler. Toplumlar çok kültürlü, insanlar da çokluk ve çoğulculuk özelliklere sahiptirler.

Anın davranışlar, pratikler veya hâl ve hareketlerin açıklanmasındaki ağırlığı aktörlerin çoklukları ölçüsünde artmaktadır. Onlar özellikle homojen ve tutarlı koşullar içinde toplumsallaştırıldıklarında yeni koşullara tepkileri çok açık bir biçimde öngörülebilir. Buna karşılık aktörler, heterojen, hatta çelişkili sosyal yaşam formlarının ürünü oldukları ölçüde andaki durumun mantığı vücut bulmuş geçmiş deneyimlerin bir bölümünün yeniden etkili duruma gelmesi içinde merkezi bir rol oynamaktadır. Geçmiş andaki durumun doğası ve görünüşüne göre farklı bir biçimde açıktır (Lahir, 2001: 87). Bu görüşler doğrultusunda modernlik içinde insan, biçimlendirildiği ve yönlendirildiği için homojen görülmektedir, gerçekte insan çoklu bir varlıktır.

Modernliği ve post-modernliği daha iyi anlamak ve moderniteden küreselleşmeye geçişi daha iyi kavrayabilmek için modern toplum bilim ve post-modern toplum bilimin yöntem ve yaklaşımlarına kısaca değinmek gerekmektedir. Şüpheli post-modernistler bilim, epistemoloji ve yöntem hakkındaki modern görüşleri reddederler. Akla pek inançları yoktur ve bilgiyi değerlendirmek için kullanılan uzlaşimsal ölçütleri tanımazlar. Özellikle de toplum bilimini ele alıp yeniden düzenlemek isterler. Buna karşılık esinini doğa bilimlerinden alan modern toplum bilimi, bağımsız bir gerçeklik olduğunu varsayarak ve kuramın sınanmasını gerekli bularak epistemolojik hipotez ve karşı hipotezler temelinde işlemeyi hedeflerler. Olumluyucu post-modernistlerse, bunun tersine bilgiyi, kişisel, sezgisel ve epistemolojik kaygılar etrafında tanzim ederler. Çoğunlukla yorumbilgisinden esinlenirler. Şüpheli post-modernistler de "epistemolojik imkansızlığı", yani ortada köklü, aşılmaz bir belirsizlik olduğu yolundaki yaygın hissi, bir tür epistemolojik nihilizmi uygularlar. Modern toplum bilim dış gerçeklik adını verdiği şeyi keşfetmeye ve betimlemeye çalıştığı halde, post-modernistler dış gerçekliği temsil etmeye yeterli araçlar olmadığını ileri sürerler. Bu çerçevede Lyotard, bizim işimizin gerçeklik sunmak değil, sunulamayan bir şey olan kavranabilir olana anıştırmalar uydurmak olduğu açık olsa gerektir der. Baudrillard, Amerika adlı gezi kitabında gerçek dünya diye bir şey olmadığını iddia ettiği zaman şüpheli post-modernistlerin

gerçeklik anlayışının iyi bir örneğini sunar: Disneyland dışındaki, adı gerçeğe çıkmış her şey sadece imgelerden, “simulakr”lardan ibarettir. Şüphecilere göre, post-modern göstergeler gerçekliği temsil etmezler; gerçekliği üretirler (Rosenau, 2004: 161-162).

Modern toplum biliminde değerlerin araştırmada önyargı yaratmaması gerektiği, araştırmanın tarafsız, araştırmacınınınsa mesafeli olması gerektiği varsayılır. Post-modernistler değerlerin, normatif sorunların, duyguların insanın düşünsel üretiminin birer parçası oldukları konusunda hemfikirdirler. Şüpheli post-modernistler hiçbir tikel değer sisteminin ötekenden üstün olarak görülemeyeceğini şart koşarlar. Olumlayıcı post-modernistlere göre ise olgular, anlamlar ve değerler birbirlerinden bağımsız olarak ele alınamazlar. Modern toplum bilimi nesnellığe ulaşmaya çalışıp görecelikten uzak dururken, post-modernistler nesnelciğe karşıdır ve bazıları göreceliği benimserler. Modern toplum bilimine, araştırmanın yapılaş tarzını yönlendiren genel yöntem kuralları kılavuzluk eder. En Ortodoks uygulayıcıları tek bir yöntem, çeşitli disiplinlerde evrensel olarak uygulanabilecek, kendi kendini düzelten bilimsel bir yöntem olduğunu varsayarlar. Bilimsel yöntem, gerçeklik karşısında düşüncüyü disiplinli bir biçimde, süreç boyunca, atılan her adımı açık bir biçimde belirterek, sınamaya çalışır. Post-modernistler ise uymak zorunda oldukları hiçbir yöntem, hiçbir prosedür kuralı olmadığını, yöntem söz konusu olduğu sürece, “her şeyin mubah olduğunu” dile getirirler. Post-modern toplum bilimi çözümler üzerinde duran yöntemleri değil, paradoksları çoğaltan ve her biri sonsuz sayıda yanıtı izin veren sorulardan oluşan ve gittikçe daha karmaşıklaşan repertuarlar oluşturan yöntemleri benimser. Post-modern yöntem anti-pozitivisttir. Post-modernistler iki yöntemsel yaklaşımı benimserler: içedönük, nesnelcilik karşıtı yorum ve yapıbozum. Şüpheli post-modernistler yapı bozumunu, olumlayıcı post-modernistler ise yorumu tercih ederler. Post-modern yorum içedönük ve nesnelcilik karşıtıdır, bir tür bireyselleştirilmiş kavrayıştır. Verilerin gözlemlenmesinden çok imgeleme ilgilidir. Post modernistler herhangi bir metin hakkında sonsuz sayıda yorum yapmanın mümkün olduğunu düşünürler. Çoğul yapılar, çeşitli gerçekler ve birçok okuma tarzı barındıran ve kesinliğin olmadığı bir dünyada, post-modernizm bir önermeye diğerleri karşısında ayrıcalık tanımayı reddeder; bütün yorumlar aynı ölçüde ilgiye değerdir. Yapıbozum belirli bir metnin büyüünün bozulmasını, yapısının parçalanarak barındırdığı keyfi iç hiyerarşilerin ve önvarsayımlarının

açığa çıkarılmasını içeren post-modern bir yöntemdir. Bu yöntem belirli bir metnin gizlenmiş kusurlarını ve örtük metafizik yapılarını gözler önüne serer. Yapıbozumu daha çok metni ters çevirip yerini değiştirmeyi – onu dönüştürüp yeniden tanımlamayı ve bütün bunları da yapıbozumuna uğratılan metnin kendisi içinde iş görürken yapmayı – amaçlar. Bu post-modern yöntem özne/nesne, doğru/yanlış, iyi/kötü, pragmatik/ilkeli gibi kutupsal karşıtlıkların içerdiği hiyerarşileri sökmeye, ters çevirmeye, yerinden etmeye ve yeniden konumlamaya çalışır. Post-modernistler bir metni “yeniden inşa etme”yi, alternatif bir görüş belirtmeyi ya da hegemonyacı bir manzarayı yeniden kurmayı reddederler. Yapıbozum gerilimleri açığa çıkarır ama alternatif çözümler önermez (Rosenau, 2004: 171-176).

Oluşum süreçlerinin ve genel yaşayan insanlık tarihinin ulaştığı günümüz aşaması kritik, krizsel, belirsiz, rastlantısal nitelikleri taşımaktadır. Bugün insanlık tarihi bağrında ölümcül, patlayıcı bir yük taşımaktadır; bu patlayıcılar uçuş esnasında patlayabilir. Dünya ekonomik ve kültürel amansız bir krizi yaşamaktadır. İnsanlığın önünde iki yol görünmektedir: Bu yollardan birincisi insanlığı yok olmaya, ikincisi ise kalıcı ve kesin bir gelişmeye götürür. Şu anda gelecek alabildiğine belirsiz ve karmaşık görünmektedir. Geleceği şimdiden kontrol etmenin çok uzak bir ihtimal olduğu anlaşılıyor. Şu anda belirsizlik sadece gözlenip, kollanabilir. Bu belirsizlikle nasıl başa çıkılabilir? Can çekişen bu yüzyılı sorgulayarak bazı çözüm yollarına ulaşma olanağı var mı? (Morin, 2004: 327)

İlerleme fikrini temel alan pozitivistimin bilim anlayışının ışığı altında tekno-bürokratik uygulamalar tüm fiziksel ve biyolojik gerçeklikten uzaklaştı, hatta koptu: Endüstriyel büyümeyi ekonomik gelişmenin operatörü, ekonomik büyümeyi de beşeri gelişmenin operatörü gibi tasarladı. Bundan böyle sınırsız bir biçimde, fütursuzca ilerlemeye adanmış büyüme genelleşti, sınırlanamaz bir hâle geldi. Bu anlayışa uygun olarak endüstriyel gelişmenin sonuçları hesaplanmadan aynı rotada devam edildi. İlerlemenin atıkları arttı, temel üretim hâline geldi. Çevre kirliliği, sağlığa zararlı ortamlar, ekolojik dengenin bozulması sorunları kendi hâline bırakıldı. Aşırı üretim ve tüketim toplumunun temel özelliği durumuna geldi. Kentsel yaşamın çekilmez hâle gelişi, toplumsal dayanışmaların yok oluşu, insan vücudunun ve zihninin makine düzeneklerinin işleyiş kurallarına ve kronometre

ritimlerine boyun eğmek zorunda kalması altının çizilmesi gereken sorunların sadece birkaçını oluşturmaktadır.

Enformasyonun (bilgi, haber) küreselleşmesi, dünyayı küçülttüğü ölçüde daha tehlikeli hâle getirdi. Artık herkes her şeyi görüyor, biliyor, fakat kendisini diğerlerinden farklı kılanı gerçekleştiriyor; genellikle ötekilerle de birlikte olmak istemiyor. Öteki dün de başkaydı, fakat uzaktaydı. Bugün ise öteki aynı ölçüde farklı, fakat her yerde hazır ve nazır. Baş ucumuzdaki ötekini anlama konusunda fazla bir çabamız bulunmamaktadır. Hatta ötekinin öteki kalmasından memnun bile olunmaktadır.

Enformasyonun küreselleşmesiyle birlikte, en basit olaylar bile görünür, görünüşte çok anlaşılır hâle geldi. Bununla birlikte enformasyon sayısının artışı ve dünyanın anlaşılması arasında doğrudan bir ilişki bulunmamaktadır. Enformasyon, insanlar arasında iletişim yaratmamaktadır. Enformasyonun küreselleşmesi sadece belirli bir siyasi ve kültürel modele bağlı Batı'nın yansımasıdır. Kuzey ve Güney arasında denklik yoktur: Kültürlerin çeşitliliği köktenci bir biçimde kabul koşullarını dönüştürmektedir (Dominique, 2003: 17-18).

Uzun zamandır özgürleşme, ilerleme etkeni gibi dikkate alınmış olan enformasyon anlamama ve hatta kin nefret etkeni hâline dönüşebilmektedir. Kültürel farkları, eşitsizlikleri görünür kılan enformasyon, iletişim yerine iletişimsizliğe yol açmaktadır. Teknik boyutta dünya küresel bir köy durumuna dönüştü, fakat sosyal, kültürel ve siyasal plânda da tam tersine ayrışmayı, kamplara bölünmeyi, uygarlıklar savaşını da beraberinde getirdi. Barış, sadece habere ve iletişime dayanmamaktadır. Haber, aynı zamanda gerilim de yaratmaktadır. İnsanlar arasındaki fiziksel mesafeler azaldığı ölçüde, kültürel mesafeler artmaktadır. İstenilmeyen insanları yaklaştırmamak için kilometrelerce uzunlukta duvarlar inşa edilmekte, elektrikli teller çekilmektedir.

On bir Eylül 2001 olayı uygarlıklar arasındaki kopuşun açılış günü oldu. Terörizm bir taraftan güvensizlik ortamı yaratırken diğer taraftan Batı modelinin reddi anlamına da geldi. Kültür endüstrilerinin ve iletişimin efendisi olan ABD'nin bu konudaki rolünün sorgulanması gerekir.

XXI. yüzyıla başlarken temel olgu; kimlik, kültür, iletişimden oluşan cehennem üçgeninin ortaya çıkmasıdır. Uluslararası terörizmle başlayan çatışmalar ve siyasal talepler bu olgunun ortaya çıkışının başlıca

kanıtıdır. Kuzey ve Güney arasındaki ekonomik eşitsizliklere kültüre ve iletişime bağlı siyasal riskler de gelip katılmıştır.

Küreselleşme sadece ekonomik ve siyasal değil, kültürel boyutu da olan bir olgudur. Ulus devlet sahnesinde çok kültürlülük sorunu son yıllarda inceleme konularının başında gelmektedir. İnsanlık çok kültürlülük ortamında, barış içinde nasıl yaşayabilir? Şu anda egemen olan küreselleşme süreçleri içinde bunun mümkün olmadığı görülmektedir. O halde yürürlükte olan bu küreselleşmenin alternatifi olabilecek yeni bir küreselleşme modelinin inşa edilmesi gerekmektedir. Bu yeni model küreselleşmenin hedefi kâr değil, insan olmalıdır.

Alternatif küreselleşmeye ışık tutabilecek bir çabadan söz edilmektedir. Bu konudaki girişimler "Avrupa Birliği Modeli"nde yaşama geçirilmeye çalışılmaktadır. Avrupa Birliği konusunda hem olumlu, yapıcı değerlendirmeler hem de yıkıcı eleştiriler bulunmaktadır. Kuşkusuz Avrupa Birliği projesi henüz deneme aşamasında bulunmaktadır. Avrupa'da XV. ve XVI. yüzyıllardaki mutlak monarşiler, daha sonra da anayasal monarşiler ve en sonunda da 1789'dan sonraki parlamenter demokratik rejim süreçleri ulus devletlerin kurulmasını sağladı. Sonuç olarak ancak kabaca beş yüz yıl aradan sonra Avrupa'da gerçek anlamında modernliği içeren ulus devletler inşa edilebildi. Tüm dünyada modern ulus devlet modeli, modernleşme kuramlarının dile getirdiği gibi örnek alındı. Dünya tarihi XIX. ve XX. yüzyılda Türkiye Cumhuriyeti de dahil birçok ulus devletlerin doğmasına sahne oldu. XXI. yüzyılı yaşadığımız bugünlerde başta Avrupa'da olmak üzere ulus devletlerin tarihsel misyonlarını yerine getirdiklerini ve yavaş yavaş tarih sahnesinden çekilmeleri gerektiği dile getirilmeye başlandı. Avrupa Birliği Modeli'nin bu gelişmelerin ilk aşaması olduğunu ileri sürenler oldu. Bu görüşü savunanlara karşı direnen kesimler de milliyetçilik ideolojilerinin çevresinde toplanmaya başladılar. Son yıllarda Avrupa'da yakın zamanlara dek görülmeyen bir milliyetçilik dalgası baş gösterdi. Birçok Avrupalı siyasetçiler, ister liberal ister sosyal demokrat ve hatta ister solcu olsunlar milliyetçi görüşleri savunmaya başladılar. Tüm bu gelişmelere karşın Avrupa Birliği Projesi yoluna devam etmektedir. Serbest piyasa ekonomisinin yön verdiği baskın küreselleşme sürecinin yanında, Avrupa halklarının yoğun katılımıyla, genel iradelerinin ışığında farklı bir küreselleşmenin de ilerlediği gözlenmektedir.

Şimdi de “Avrupa Birliği Modeli” alternatif küreselleşme biçimlerinden biri gibi değerlendirmeye çalışılacaktır. Kültürel çeşitlilik, Avrupa projesinin kalbinde yer almaktadır. Ona büyüklüğünü veren de budur. Ortak zihniyet referanslarına, belirli bir ussalık modeline ve İnsan Hakları felsefesine katılmanın dışında kalan her şey Avrupa halklarını birbirlerinden farklılaştırmaktadır. Dillerden tarihe kadar dünyanın vizyonundan geçerken ortaya çıkan farklar dikkate değerdir ve bu projenin meydan okuması, kanlı geçen XX. yüzyıldan sonra bu halkları yaklaştırmak ve işbirliğine götürme denemesidir. Her halükârda dünya çapında kültürel birlikte yaşamının getirisini düşünmek gerekir; bu durum Avrupa şantiyesinde gözlenmektedir: Onları ayırıştırın her şeyin ötesinde insanlar, belirli sayıdaki demokratik değerleri benimseyerek, birilerinin ve diğerlerinin kültürel kimliklerine saygı duyarak birlikte yaşayabilirler mi? Avrupa, özellikle kanlı bir tarihe karşın bu iddiayı kazanırsa, bu durum dünyanın geri kalanları için siyasal iyimser bir ders olabilir. Bu olağan üstü getiri tarihin bir tür geriye dönüşüdür. Avrupa XVI. yüzyıldan XIX. yüzyıla dek dünyayı ele geçirdi ve dünya düzenini tersine çeviren iki dünya savaşına dek üç yüzyıl boyunca ona egemen oldu. Üç yüzyıl bilimsel, teknik ve beşeri ilerlemelerin yanında sömürü, beşeri, sosyal ve kültürel yıkımlardan sonra Avrupa; pazarından farklı, gerçekte kültürel birlikte yaşamının yarattığı aşılması güç sorunlarını kucaklayan bir küreselleşmeyi örgütlemek için yeni bir tarih sahnesine girmiş bulunmaktadır (Dominique, 2003: 157-158). Avrupa projesi, ulus devletleri aşan, çok farklı halkları, ülkeleri, kültürleri yeni bir sosyal birlik içinde bir araya getiren, yeni bir siyasi örgütlenmenin, otoritenin denetimi altına almayı hedefleyen bir içeriğe sahiptir. İnsan tahayyülünün ürünü olacak yeni ve çağdaş bir sosyal inşanın, Avrupa inşasının öngörülleri söz konusudur.

İnsanlar sosyal ve tarihi kendi istemlerine göre inşa etmişlerdir ve inşa etmeye de devam etmektedirler. Bu inşa edilmiş sosyal konusunda uzlaşma olmadığında savaşlar ve devrimler olmuştur, yani yıkımlar, devirmeler gerçekleşmiş; yeni inşalar söz konusu olmuştur. İnsanlar yeniden inşa ettikleri sosyal meşrulaştırmak için tarihi kendilerine göre yeniden yazmışlardır. İnsanlar sosyal görüngülleri (fenomenleri), sosyal meşrulaştırmak için oluşturulmuş ideolojiler ve yazılan tarih arasından, içinden görmeye alıştırmışlardır. Eğer sosyal bir gerçeklik varsa, bu kesinlikle algılanan gerçeklik değil; ideologların veya

tarih yazıcılarının bize yansıttıkları gerçekliktir. Sosyal gerçeğin var olup olmaması da o denli önemli değildir, zaten insanlar hep inşa edilmiş, ona yansıtılmış bir tahayyülün göstergelerini görmüşlerdir ve görmeye devam etmektedirler. Bu durum günümüzde daha ileri aşamalara taşınmıştır: XXI. yüzyılda daha fazla yaygınlaştığı görülen sanal evren, küçük ekranlarımızda gerçekten daha fazla gerçek, bir üstgerçeklik olarak yansımaktadır.

Kaynaklar

- DOMINIQUE, Wolton (2003), *L'autre mondialisation*, Fransa: Flammarion
- LAHIR, Bernard (2001), *L'homme pluriel*, Paris: Armand Colin /Nathan
- MORIN, Edgar (2004), *Pour entrer dans le XXI. siècle*, Paris: Editions du Seuil
- ROSENAU, Pauline Marie (2004), *Post-modernizm ve Toplum Bilimleri*, (Çev. Tuncay Birkan), Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları
- TOURAINE, Alain (1992), *Critique de la modernité*, Fransa: Librairie Arthème Fayard

Özet

Gerçek ve imgelem arasındaki ilişki XXI. yüzyılın entelektüel tartışmalarının merkezindeki sorunsalı ortaya koymaktadır. Gerçekten de gerçeğin bizzat kendisi tarafından sınırlandırıldığı ve belirlendiği görülüyorsa, imgelem söz konusu olduğunda bunun tersine o, sınır tanımamakta ve sonsuz bir ufka sahip olmaktadır. Evren olduğu gibi yakalanamamaktadır. İnsan, kuram, ideoloji, mit, din ve bilim gibi imgelemin ürünü olanlarla kendini çevreleyen evreni yeniden kurar; onu anlama çabasına girer. Çünkü insan hem evrenin bir parçasıdır hem de onun dışındadır. İnsanlığın en başından beri onu en fazla meşgul eden konu gerçeği bilmek, tanımak ve özellikle de anlatmaktır. Bilgi ve fikir soyutlamaya başvurmak zorundadır, fakat somuta gönderme yaparak kendisini inşa etme yolunu aramak durumundadır. Gerçekten de insan bilgi ve fikir aracılığıyla imgelemektedir. İmgelemek, yaratmaktır.

Fikrin gerçeği temsil ettiği zannedilir, bu her zaman böyle olmaz, çünkü bazıları imgelemin ürünüdür. İmgelemenin ürünü olan ideolojinin sosyal gerçeğin bazı öğelerini temsil etmesinde olduğu gibi. Modern çağ, fikirlerin, düşüncenin kaynağını akıldan bulup çıkardı. Akıl sayesinde insan doğal evreni, onun yasalarını ve evrimini anladı ve açıklayabildi. Akıl, tüm bilimsel, teknik, idari, sosyal ve kültürel etkinliklere hükmetmektedir. Modern toplum hesap üzerine kurulmuş bir düzen, bir inşa gibi tasarlanır.

Modernliğe karşı gelerek postmodernizm, öngörüle bulunmanın ve hatta hipotez kurmanın, senaryo hazırlamanın olanaksız olduğunu iddia etmektedir. Evrende ne kozmos ne de gerekircilik değil, fakat kaos hüküm sürmektedir.

Sanal dünyada bir düzen var olsa bile bu doğal değil, insan tarafından yapay olarak yapılaştırılmış bir düzendir. Gerçeğin yansımaları olduğuna inanılan enformasyonun büyük bir bölümü imgelemin saf ürünleridir. Bir üstgerçeklik insan ve enformasyon aracılığıyla yeniden inşa edilmiş ve yeniden örgütlenmiştir.

Televizyon ve bilgisayar ekranında görülenler, yansıması bile olmadığı gerçeğe bağıntısı olmayan imgesel yeniden bir yapılandırmadır.

XXI. yüzyılın toplumu gittikçe gerçek haline dönüşen üstgerçeklik olarak adlandırılan imgesel veya sanal bir dünyada yaşamaktadır. Sanal dünyanın etkileri somut gerçekliğinkinden daha doğrudandır.

Görüntülerin büyük bir bölümü uluslarüstü şirketler aracılığıyla yönetilen, kontrol edilen aynı merkezden çıkıp gelmektedirler. Nerede bulunursak bulunalım farklı televizyon kanallarının tüm ekranları üzerinde aynı görüntüleri görmekteyiz. Görülenlerin gerçek olduğu söylenmekte, böylece televizyon kanallarında görülenlere inanmaktayız. İşte böylece, bundan böyle sanal ve küresel dünyanın içinde yaşamaktayız.

Resumé

Le rapport entre la réalité et l'imagination illustre la problématique au coeur du débat intellectuel du XXI siècle. En effet, si la réalité semble être limitée et déterminée par elle-même, l'imagination quant à elle, à l'encontre de cette dernière ne connaît pas de limites et possède un horizon infini. Ne pouvant appréhender l'univers tel qu'il est, ce sont avec les fruits de l'imagination, à savoir la théorie, l'idéologie, le mythe, la religion et la science que l'Homme a reconstruit l'univers qui l'entoure, tentant ainsi de le comprendre. Car l'homme, s'il fait partie d'un univers réel est aussi en dehors de celui-ci. Dès les débuts de l'humanité, sa préoccupation essentielle a été de savoir, de connaître mais surtout de comprendre la réalité. La connaissance et l'idée doivent avoir recours à l'abstraction mais en cherchant à se construire par référence au concret. C'est en effet par l'intermédiaire de celles-ci que l'homme commence à imaginer. Imaginer, c'est créer.

On croit que l'idée représente bien la réalité, ce qui n'est pourtant pas toujours le cas, certaines n'étant que le fruit de l'imagination, comme l'idéologie, née de l'imagination pour représenter certains éléments de l'ordre social. L'ère moderne a fait de la Raison la source de la pensée et des idées grâce à laquelle l'Homme pouvait comprendre et expliquer l'univers naturel, les lois qui le régissent ainsi que son évolution, certain que celle-ci commandait toutes les activités scientifiques, techniques, administratives, sociales et culturelles. La société moderne est conçue comme un ordre, une construction fondés sur le calcul.

S'opposant à la modernité, le post-modernisme prétend qu'il n'y a plus de prédictions possibles, encore moins d'hypothèses ou de scénarios. Ce n'est ni le Cosmos, ni le déterminisme qui règnent désormais sur l'univers mais le Chaos.

Dans le monde virtuel, même s'il existe un ordre, c'est un ordre structuré artificiellement par l'homme et non un ordre naturel. La plupart des informations sont de purs produits de l'imagination dont on croit qu'elles sont les reflets de la réalité. Une hyperréalité a donc été reconstruite et réorganisée par l'homme par l'information. Ce qu'on voit sur l'écran de télévision ou sur fond d'ordinateur est une reconstruction

imaginaire qui n' a rien à voir avec la réalité dont elle n'est peut-être même pas le reflet.

La société du XXVI ième siècle vit dans un monde imaginaire ou virtuel, devenant de plus en plus vrai et qui s'appelle "L'hyperréalité". L'effet de ce monde virtuel est beaucoup plus fort, plus présent que celui de la réalité concrète.

La plupart des images proviennent d'un même centre, dirigé, contrôlé par quelques entreprises supranationales. Où que nous soyons, nous trouvons les mêmes images sur tous les écrans des innombrables chaînes de télévisions et l'on se dit alors que ce que l'on voit est vrai, confiants que nous sommes en ces images télévisées. Voilà désormais ce monde "mondialisé" et virtuel dans lequel nous vivons.